

॥ संन्यासोपनिषत् ॥

संन्यासोपनिषद्वद्यं संन्यासिपटलाश्रयम् ।
सत्तासामान्यविभवं स्वमात्रमिति भावये ॥
ॐ आप्यायन्तु मामाङ्गानि वाक्प्राणश्चक्षुः
श्रोत्रमथो बलमिन्द्रियाणि च ॥ सर्वाणि सर्वं ब्रह्मोपनिषदं
माहं ब्रह्म निराकुर्यां मा मा ब्रह्म निराकरोदनिराकरण-
मस्त्वनिराकरणं मेस्तु तदात्मनि निरते य उपनिषत्सु धर्मास्ते
मयि सन्तु ते मयि सन्तु । ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥
हरिः ॐ अथातः संन्यासोपनिषदं व्याख्यास्यामो
योऽनुक्रमेण संन्यस्यति स संन्यस्तो भवति । कोऽयं संन्यास
उच्यते कथं संन्यस्तो भवति । य आत्मानं क्रियाभिर्गुप्तं करोति
मातरं पितरं भार्यां पुत्रान्वन्धूननुमोदयित्वा ये
चास्यत्विजस्तान्सर्वांश्च पूर्ववत्प्राणित्वा वैश्वानरेष्टिं
निर्वपेत्सर्वस्वं दद्याद्यजमानस्य गा ऋत्विजः सर्वैः पात्रैः
समारोप्य यदाहवनीये गार्हपत्ये वान्वहार्यपचने
सभ्यावसथ्योश्च प्राणापानव्यानोदानसमानान्सर्वांसर्वेषु
समारोपयेत् । सशिखान्केशान्विसृज्य यज्ञोपवीतं छित्त्वा पुत्रं
दृष्ट्वा त्वं यज्ञस्त्वं सर्वमित्यनुमन्त्रयेत् ।
यद्यपुत्रो भवत्यात्मानमेवेमं ध्यात्वाऽनवेक्षमाणः
प्राचीमुदीचिं वा दिशं प्रव्रजेच्च । त्रिषु वर्णेषु
भिक्षाचर्यं चरेत् । पाणिपात्रेणानाशनं कुर्यात् ।
औषधवदहनमाचरेत् । औषधवदशनं प्राशनीयात् ।
यथालाभमशनीयात्प्राणसन्धारणार्थं यथा मेदोवृद्धिर्न
जायते । कृशो भूत्वा ग्राम एकरात्रं नगरे पञ्चरात्रं
चतुरोमासान्वार्षिकान्ग्रामे वा नगरे वापि वसेत् ।
विशीर्णवस्त्रं वल्कलं वा प्रतिगृह्णीयानान्यत्प्रतिगृह्णीयाद्यद्यशक्तो
भवति क्लेशतस्तप्यते तप इति । यो वा एवं क्रमेण संन्यस्यति यो वा
एवं पश्यति किमस्य यज्ञोपवीतं कास्य शिखा कथं वास्योपस्पर्शनमिति ।
तं होवाचेदमेवास्य तद्यज्ञोपवीतं यदात्मध्यानं विद्या शिखा
नीरैः सर्वत्रावस्थितैः कार्यं निर्वर्तयन्नुदरपात्रेण जलतीरे निकेतनम् ।
ब्रह्मवादिनो वदन्त्यस्तमित आदित्ये कथं वास्योपस्पर्शनमिति ।
तान्होवाच यथाहनि तथा रात्रौ नास्य नक्तं न दिवा तदप्येतदृषिणोक्तम् ।
संकृद्दिवा हैवास्मै भवति य एवंविद्वानेतेनात्मानं संधत्ते ॥

इति प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

ॐ चत्वारिंशत्संस्कारसंपन्नः सर्वतो
विरक्तश्चित्तशुद्धिमेत्याशासूयेर्ष्याहंकारं
दग्ध्वा साधनचतुष्टयसंपन्न एव संन्यस्तुमर्हति ।
संन्यासं निश्चयं कृत्वा पुनर्न च करोति यः ।
स कुर्यात्कृच्छ्रमात्रं तु पुनः संन्यस्तुमर्हति । १ ॥
संन्यासं पातयेद्यस्तु पतितं न्यासयेत्तु यः ।
संन्यासविघ्नकर्ता च त्रीनेतान्पतितान्विदुः ॥ २ ॥ इति ॥
अथ षण्डः पतितोऽङ्गविकलः स्त्रैणो बधिरोऽर्भको मूकः
पाषण्डश्चक्री लिङ्गी कुष्ठी वैखानसहरद्विजौ
भृत्काध्यापकः शिपिविष्टोऽनग्निको नास्तिको वैराग्यवन्तोऽप्येते
न संन्यासार्हाः । संन्यस्ता यद्यपि महावाक्योपदेशे नाधिकारिणः ॥
आरूढपतितापत्यं कुनखी श्यावदन्तकः ।
क्षीबस्तथाङ्गविकलो नैव संन्यस्तुमर्हति ॥ ३ ॥
संप्रत्यवसितानां च महापातकिनां तथा ।
ब्रात्यानामभिश्स्तानां संन्यासं न कारयेत् ॥ ४ ॥
व्रतयज्ञतपोदानहोमस्वाध्यायवर्जितम् ।
सत्यशौचपरिभ्रष्टं संन्यासं न कारयेत् ॥ ५ ॥
एते नार्हन्ति संन्यासमातुरेण विना क्रमम् ।
ॐ भूः स्वाहेति शिखामुत्पाद्य यज्ञोपवीतं
बहिर्न निवसेत् । यशो बलं ज्ञानं वैराग्यं
मेधां प्रयच्छेति यज्ञोपवीतं छित्त्वा ॐ भूः
स्वाहेत्यप्सु वस्त्रं कटिसूयं च विसृज्य संन्यस्तं
मयेति त्रिवारमभिमन्त्रयेत् ।
संन्यासिनं द्विजं दृष्ट्वा स्थानाच्चलति भास्करः ।
एष मे मण्डलं भित्त्वा परं ब्रह्माधिगच्छति ॥ ६ ॥
षष्टिं कुलान्यतीतानि षष्टिमागामिकानि च ।
कुलान्युद्धरते प्राज्ञः संन्यस्तमिति यो वदेत् ॥ ७ ॥
ये च सन्तानजा दोषा ये दोषा देहसंभवाः ।
प्रैषाग्निर्निर्देहेत्सर्वास्तुषारिन्निव काञ्चनम् ॥ ८ ॥
सखा मा गोपायेति दण्डं परिग्रहेत् ।
दण्डं तु वाणवं सौम्यं सत्वचं समपर्वकम् ।
पुण्यस्थलसमुत्पन्नं नानाकल्मषशोधितम् ॥ ९ ॥
अदग्धमहतं कीटैः पर्वग्रन्थिविराजितम् ।
नासादध्नं शिरस्तुल्यं भ्रुवोर्वा बिभृयाद्यतिः ॥ १० ॥
दण्डात्मनोस्तु संयोगः सर्वथा तु विधीयते ।

न दण्डेन विना गच्छेदिषुक्षेपत्रयं बुधः ॥ ११ ॥

जगज्जीवनं जीवनाधारभूतं माते मामन्त्रयस्व सर्वसौम्येति
कमण्डलुं परिगृह्य योगपट्टाभिषिक्तो भूत्वा यथासुखं विहरेत् ॥

त्यज धर्ममधर्मं च उभे सत्यानृते त्यज ।

उभे सत्यानृते त्यक्त्वा येन त्यजसि तत्त्यज ॥ १२ ॥

वैराग्यसंन्यासी ज्ञानसंन्यासी ज्ञानवैराग्यसंन्यासी

कर्मसंन्यासीति चातुर्विध्यमुपागतः । तद्यथेति दृष्टानुश्रविक-
विषयवैतृष्ण्यमेत्य प्राक्पुण्यकर्मविशेषात्संन्यस्तः

स वैराग्यसंन्यासी । शास्त्रज्ञानात्पापपुण्यलोकानुभवश्रवणा-
त्प्रपञ्चोपरतो देहवासनां शास्त्रवासनां लोकवासनां त्यक्त्वा
वमनान्नमिव प्रवृत्तिं सर्वं हेयं मत्वा साधनचतुष्टयसंपन्नो

यः संन्यस्यति स एव ज्ञानसंन्यासी । क्रमेण सर्वमभ्यस्य सर्वमनुभूय

ज्ञानवैराग्याभ्यां स्वरूपानुसन्धानेन देहमात्रावशिष्टः संन्यस्य

जातरूपधरो भवति स ज्ञानवैराग्यसंन्यासी । ब्रह्मचर्यं समाप्य

गृही भूत्वा वानप्रस्थाश्रममेत्य वैराग्याभावेऽप्याश्रमक्रमानुसारेण

यः संन्यस्यति स कर्मसंन्यासी । स संन्यासः षड्विधो भवति

कुटीचकबहूदकहंसपरमहंसतुरीयातीतावधूताश्चेति । कुटीचकः

शिखायज्ञोपवीति दण्डकमण्डलुधरः कौपीनशाटीकन्थाधरः

पितृमातृगुर्वाराधनपरः पिठरखनित्रशिक्ष्यादिमात्रसाधनपर

एकत्रान्नादनपरः श्वेतोर्ध्वपुण्ड्रधारी त्रिदण्डः । बहूदकः शिखादिकन्थाधर-

स्त्रिपुण्ड्रधारी कुटीचकवत्सर्वसमो मधुकरवृत्त्याष्टकवलाशी ।

हंसो जटाधारी त्रिपुण्ड्रोर्ध्वपुण्ड्रधारी असंकल्पमाधूकरान्नाशी

कौपीनखण्डतुण्डधारी । परमहंसः शिखायज्ञोपवीतरहितः पञ्चगृहेषु

करपात्री एककौपीनधारी शाटीमेकामेकं वैणवं दण्डमेकशाटीधरो वा

भस्मोद्धूलनपरः सर्वत्यागी तुरीयातीतो गोमुखवृत्त्या फलाहारी अन्नाहारी

चेद्गृहत्रये देहमात्रावशिष्टो दिगंबरः कुणपवच्छरीन्वृत्तिकः ।

अवधूतस्त्वनियमः पतिताभिश्स्तवर्जनपूर्वकं सर्ववर्णेष्वजगरवृत्त्याहारपरः स्वरूपानुसन्धानपरः ।

जगत्तावदिदं नाहं सवृक्षतृणपर्वतम् । यद्वाह्यं

जडमत्यन्तं तत्स्यां कथमहं विभुः ॥ १३ ॥

कालेनाल्पेन विलयी देहो नाहमचेतनः ।

जडया कर्णशङ्कुल्या कल्पमानक्षणस्थया ॥ १४ ॥

शून्याकृतिः शून्यभवः शब्दो नाहमचेतनः ।

त्वचा क्षणविनाशिन्या प्राप्योऽप्राप्योऽयमन्यथा ॥ १५ ॥

चित्प्रसादोपलब्धात्मा स्पर्शो नाहमचेतनः ।

लब्धात्मा जिह्वया तुच्छो लोलया लोलसत्तया ॥ १६ ॥

स्वल्पस्यन्दो द्रव्यनिष्ठो रसो नाहमचेतनः ।

दृश्यदर्शनयोर्लीनं क्षयिक्षणविनाशिनोः ॥ १७ ॥
 केवले द्रष्टरि क्षीणं रूपं नाहमचेतनम् ।
 नासया गन्धजडया क्षयिण्या परिकल्पितः ॥ १८ ॥
 पेलवो नियताकारो गन्धो नाहमचेतनः ।
 निर्ममोऽमननः शान्तो गतपञ्चेन्द्रियभ्रमः ॥ १९ ॥
 शुद्धचेतन एवाहं कलाकलनवर्जितः ।
 चैत्यवर्जितचिन्मात्रमहमेषोऽवभासकः ॥ २० ॥
 सबाह्याभ्यन्तरव्यापी निष्कलोऽहं निरञ्जनः ।
 निर्विकल्पचिदाभास एक आत्मास्मि सर्वगः ॥ २१ ॥
 मयैव चेतनेनेमे सर्वे घटपटादयः ।
 सूर्यान्ता अवभास्यन्ते दीपेनेवात्मतेजसा ॥ २२ ॥
 मयैवैताः स्फुरन्तीह विचित्रेन्द्रियवृत्तयः ।
 तेजसान्तःप्रकाशेन यथाग्निकणपङ्कतयः ॥ २३ ॥
 अनन्तानन्दसंभोगा परोपशमशालिनी ।
 शुद्धेयं चिन्मयी दृष्टिर्जयत्यखिलदृष्टिषु ॥ २४ ॥
 सर्वभावान्तरस्थाय चैत्यमुक्तचिदात्मने ।
 प्रत्यक्चैतन्यरूपाय मह्यमेव नमो नमः ॥ २५ ॥
 विचित्राः शक्तयः स्वच्छाः समा या निर्विकारया ।
 चिता क्रियन्ते समया कलाकलनमुक्तया ॥ २६ ॥
 कालत्रयमुपेक्षित्र्या हीनायाश्चैत्यबन्धनैः ।
 चित्तश्चैत्यमुपेक्षित्र्याः समतैवावशिष्यते ॥ २७ ॥
 सा हि वाचामगम्यत्वादसत्तामिव शाश्वतीम् ।
 नैरात्मसिद्धात्मदशामुपयातैव शिष्यते ॥ २८ ॥
 ईहानीहामयैरन्तर्या चिदावलिता मलैः ।
 सा चिन्नोत्पादितुं शक्ता पाशबद्धेव पक्षिणी ॥ २९ ॥
 इच्छाद्वेषसमुत्थेन द्वन्द्वमोहेन जन्तवः ।
 धराविवरमग्नानां कीटानां समतां गताः ॥ ३० ॥
 आत्मनेऽस्तु नमो मह्यमविच्छिन्नचिदात्मने ।
 परामृष्टोऽस्मि लब्धोऽस्मि प्रोदितोऽस्म्यचिरादहम् ।
 उद्धृतोऽस्मि विकल्पेभ्यो योऽस्मि सोऽस्मि नमोऽस्तु ते ॥ ३१ ॥
 तुभ्यं मह्यमनन्ताय मह्यं तुभ्यं चिदात्मने ।
 नमस्तुभ्यं परेशाय नमो मह्यं शिवाय च ॥ ३२ ॥
 तिष्ठन्नपि हि नासीनो गच्छन्नपि न गच्छति ।
 शान्तोऽपि व्यवहारस्थः कुर्वन्नपि न लिप्यते ॥ ३३ ॥
 सुलभश्चायमत्यन्तं सुज्ञेयश्चाप्तबन्धुवत् ।
 शरीरपद्मकुहरे सर्वेषामेव षट्पदः ॥ ३४ ॥

न मे भोगस्थितौ वाञ्छा न मे भोगविसर्जने ।
 यदायाति तदायातु यत्प्रयाति प्रयातु तत् ॥ ३५ ॥
 मनसा मनसि च्छिन्ने निरहंकारं गते ।
 भावेन गलिते भावे स्वस्थस्तिष्ठामि केवलः ॥ ३६ ॥
 निर्भावं निरहंकारं निर्मनस्कमनीहितम् ।
 केवलास्पन्दशुद्धात्मन्येव तिष्ठति मे रिपुः ॥ ३७ ॥
 तृष्णारज्जुगणं छित्त्वा मच्छरीरकपञ्जरात् ।
 न जाने क्व गतोऽङ्गीय निरहंकारपक्षिणी ॥ ३८ ॥
 यस्य नाहंकृतो भावो बुद्धिर्यस्य न लिप्यते ।
 यः समः सर्वभूतेषु जीवितं तस्य शोभते ॥ ३९ ॥
 योऽन्तःशीतलया बुद्ध्या रागद्वेषविमुक्तया ।
 साक्षिवत्पश्यतीदं हि जीवितं तस्य शोभते ॥ ४० ॥
 येन सम्यक्परिज्ञाय हेयोपादेयमुज्जता ।
 चित्तस्यान्तेऽर्पितं चित्तं जीवितं तस्य शोभते ॥ ४१ ॥
 ग्राह्यग्राहकसंबन्धे क्षीणे शान्तिरुदेत्यलम् ।
 स्थितिमभ्यागता शान्तिर्मोक्षनामाभिधीयते ॥ ४२ ॥
 भ्रष्टबीजोपमा भूयो जन्माङ्कुअरविवर्जिता ।
 हृदि जीवद्विमुक्तानां शुद्धा भवति वासना ॥ ४३ ॥
 पावनी परमोदारा शुद्धसत्त्वानुपातिनी ।
 आत्मध्यानमयी नित्या सुषुप्तिस्थेव तिष्ठति ॥ ४४ ॥
 चेतनं चित्तरिक्तं हि प्रत्यक्चेतनमुच्यते ।
 निर्मनस्कस्वभावत्वान्न तत्र कलनामलम् ॥ ४५ ॥
 सा सत्यता सा शिवता सावस्था पारमात्मिकी ।
 सर्वज्ञता सा संतृप्तिर्नतु यत्र मनः क्षतम् ॥ ४६ ॥
 प्रलपन्विसृजन्गृह्णन्निषन्निषन्नपि ।
 निरस्तमननानन्दः संविन्मात्रपरोऽस्म्यहम् ॥ ४७ ॥
 मलं संवेद्यमुत्सृज्य मनो निर्मूलयन्परम् ।
 आशापाशानलं छित्त्वा संविन्मात्रपरोऽस्म्यहम् ॥ ४८ ॥
 अशुभाशुभसंकल्पः संशान्तोऽस्मि निरामयः ।
 नष्टेष्टानिष्टकलनः संमात्रपरोऽस्म्यहम् ॥ ४९ ॥
 आत्मतापरते त्यक्त्वा निर्विभागो जगत्स्थितौ ।
 वज्रस्तंभवदात्मानमवलंब्य स्थिरोऽस्म्यहम् ॥ ५० ॥
 निर्मलायां निराशायां स्वसंवित्तौ स्थितोऽस्म्यहम् ।
 ईहितानीहितैर्मुक्तो हेयोपादेयवर्जितः ॥ ५१ ॥
 कदान्तस्तोषमेष्यामि स्वप्रकाशपदे स्थितः ।
 कदोपशान्तमननो धरणीधरकन्दरे ॥ ५२ ॥

समेष्यामि शिलासाम्यं निर्विकल्पसमाधिना ।
निरंशध्यानविश्रान्तिमूकस्य मम मस्तके ॥ ५३ ॥
कदा तार्णं करिष्यन्ति कुलायं वनपुत्रिकाः ।
संकल्पपादपं तृष्णालतं छित्त्वा मनोवनम् ॥ ५४ ॥
विततां भुवमासाद्य विहराभि यथासुखम् ।
पदं तदनु यातोऽस्मि केवलोऽस्मि जयाम्यहम् ॥ ५५ ॥
निर्वाणोऽस्मि निरीहोऽस्मि निरंशोऽस्मि निरीप्सितः ।
स्वच्छतोर्जितता सत्ता हृद्यता सत्यता ज्ञता ॥ ५६ ॥
आनन्दितोपशमता सदा प्रमुदितोदिता ।
पूर्णतोदारता सत्या कान्तिसत्ता सदैकता ॥ ५७ ॥
इत्येवं चिन्तयन्निष्कृः स्वरूपस्थितिमञ्जसा ।
निर्विकल्पस्वरूपज्ञो निर्विकल्पो बभूव ह ॥ ५८ ॥
आतुरो जीवति चेत्क्रमसंन्यासः कर्तव्यः ।
न शूद्रस्त्रीपतितोदक्या संभाषणम् ।
न यतेर्देवपूजनोत्सवदर्शनम् ।
तस्मान्न संन्यासिन एष लोकः ।
आतुरकुटीचकयोर्भूलोकभुवर्लोकौ ।
बहूदकस्य स्वर्गलोकः ।
हंसस्य तपोलोकः । परमहंसस्य सत्यलोकः ।
तुरीयातीतावधूतयोः स्वात्मन्येव कैवल्यं
स्वरूपानुसन्धानेन भ्रमरकीटन्यायवत् ।
स्वरूपानुसन्धानव्यतिरिक्तान्यशास्त्राभ्यास
उष्ट्रकुंभभारवद्व्यर्थः । न योगशास्त्रप्रवृत्तिः ।
न सांख्यशास्त्राभ्यासः । न मन्त्रतन्त्रव्यापारः ।
नेतरशास्त्रप्रवृत्तिर्यतेरस्ति । अस्ति चेच्छ्वालंकारव-
त्कर्माचर विद्यादूरः ।
न परिव्राणनामसंकीर्तनपरो यद्यत्कर्म करोति तत्तत्फलमनुभवति ।
एरण्डतैलफेनवत्सर्वं परित्यजेत् । न देवताप्रसादग्रहणम् ।
न बाह्यदेवाभ्यर्चनं कुर्यात् । स्वव्यतिरिक्तं सर्वं त्यक्त्वा
मधुकरवृत्त्याहारमाहरन्कृशीभूत्वा मेदोवृद्धिमकुर्वन्विहरेत् ।
माधुकरेण करपात्रेणास्यपात्रेण वा कालं नयेत् ।
आत्मसंमितमाहारमाहरेदात्मवान्यतिः ।
आहारस्य च भागौ द्वौ तृतीयमुदकस्य च ।
वायोः संचरणार्थाय चतुर्थमवशेषयेत् ॥ ५९ ॥
भैक्षेण वर्तयेन्नित्यं नैकान्नाशी भवेत्क्वचित् ।
निरीक्षन्ते त्वनुद्विग्नास्तद्गृहं यत्नतो व्रजेत् ॥ ६० ॥

पञ्चसप्तगृहाणां तु भिक्षामिच्छेत्क्रियावताम् ।
 गोदोहमात्रमाकाङ्क्षेन्निष्क्रान्तो न पुनर्ब्रजेत् ॥ ६१ ॥
 नक्ताद्वरश्चोपवास उपवासादयाचितः ।
 अयाचिताद्वरं भैक्ष्यं तस्मात्भैक्षेण वर्धयेत् ॥ ६२ ॥
 नैव सव्यापसव्येन भिक्षाकाले विशेद्गृहान् ।
 नातिक्रामेद्गृहं मोहाद्यत्र दोषो न विद्यते ॥ ६३ ॥
 श्रोत्रियान्नं न भिक्षेत श्रद्धाभक्तिबहिष्कृतम् ।
 ब्राह्मणस्यापि गृहे भिक्षेच्छ्रद्धाभक्तिपुरस्कृते ॥ ६४ ॥
 माधूकरमसंक्लृप्तं प्राक्प्रणीतमयाचितम् ।
 तात्कालिकं चोपपन्नं भैक्षं पञ्चविधं स्मृतम् ॥ ६५ ॥
 मनःसंकल्परहितांस्त्रीन्गृहान्पञ्च सप्त वा ।
 मधुमक्षिकवत्कृत्वा माधूकरमिति स्मृतम् ॥ ६६ ॥
 प्रातःकाले च पूर्वोद्युर्यज्ञक्तैः प्राथितं मुहुः ।
 तद्भैक्षं प्राक्प्रणीतं स्यात्स्थितिं कुर्यात्तथापि वा ॥ ६७ ॥
 भिक्षाटनसमुद्योगाद्येन केन निमन्त्रितम् ।
 अयाचितं तु तद्भैक्षं भोक्तव्यं च मुमुक्षुभिः ॥ ६८ ॥
 उपस्थानेन यत्प्रोक्तं भिक्षार्थं ब्राह्मणेन तत् ।
 तात्कालिकमिति ख्यातं भोक्तव्यं यतिभिस्तदा ॥ ६९ ॥
 सिद्धमन्नं यदानीतं ब्राह्मणेन मठं प्रति ।
 उपपन्नमिति प्राहुर्मुनयो मोक्षकाङ्क्षिणः ॥ ७० ॥
 चरेन्माधूकरं भैक्षं यतिर्लेच्छकुलादपि ।
 एकाग्रं नतु भुञ्जीत बृहस्पतिसमादपि ।
 याचितायाचिताभ्यां च भिक्षाभ्यां कल्पयेत्स्थितम् ॥ ७१ ॥
 न वायुः स्पर्शदोषेण नाग्निर्दहनकर्मणा ।
 नापो मूत्रपुरीषाभ्यां नान्नदोषेण मस्करी ॥ ७२ ॥
 विधूमे सन्नमुसले व्यङ्गारे भुक्तवज्जने ।
 कालेऽपराह्णे भूयिष्ठे भिक्षाचरणमाचरेत् ॥ ७३ ॥
 अभिशतं च पतितं पापण्डं देवपूजकम् ।
 वर्जयित्वा चरेद्भैक्षं सर्ववर्णेषु चापदि ॥ ७४ ॥
 घृतं स्वमूत्रसदृशं मधु स्यात्सुरया समम् ।
 तैलं सूकरमूत्रं स्यात्सूपं लशुनसंमितम् ॥ ७५ ॥
 माषापूषादि गोमांसं क्षीरं मूत्रसमं भवेत् ।
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन घृतादीन्वर्जयेद्यतिः ।
 घृतसूपादिसंयुक्तमन्नं नाद्यात्कदाचन ॥ ७६ ॥
 पात्रमस्य भवेत्पाणिस्तेन नित्यं स्थितिं नयेत् ।
 पाणिपात्रश्चरन्योगी नासकृद्भैक्षमाचरेत् ॥ ७७ ॥

आस्येन तु यदाहारं गोवन्मृगयते मुनिः ।
 तदा समः स्यात्सर्वेषु सोऽमृतत्वाय कल्पते ॥ ७८ ॥
 आज्यं रुधिरमिव त्यजेदेकत्रान्नं पललमिव
 गन्धलेपनमशुद्धलेपनमिव क्षारमन्त्यजमिव
 वस्त्रमुच्छिष्टपात्रमिवाभ्यङ्गं स्त्रीसङ्गमिव
 मित्राह्लादकं मूत्रमिव स्पृहां गोमांसमिव
 ज्ञातचरदेशं चण्डालवाटिकादिव स्त्रियमहिमिव
 सुवर्णं कालकूटमिव सभास्थलं श्मशानस्थलमिव
 राजधानीं कुंभीपाकमिव शवपिण्डवदेकत्रान्नं न
 देवतार्चनम् । प्रपञ्चवृत्तिं परित्यज्य जीवन्मुक्तो भवेत् ॥
 आसनं पात्रलोपश्च संचयः शिष्यसंचयः ।
 दिवास्वापो वृथालापो यतेर्बन्धकराणि षट् ॥ ७९ ॥
 वर्षाभ्योऽन्यत्र यत्स्थानमासनं तदुदाहृतम् ।
 उत्कालाब्वादिपात्राणामेकस्यापीह संग्रहः ॥ ८० ॥
 यतेः संव्यवहराय पात्रलोपः स उच्यते ।
 गृहीतस्य तु दण्डादेर्द्वितीयस्य परिग्रहः ॥ ८१ ॥
 कालान्तरोपभोगार्थं संचयः परिकीर्तितः ।
 शुश्रूषालाभपूजार्थं यशोर्थं वा परिग्रहः ॥ ८२ ॥
 शिष्याणां नतु कारुण्याच्छिष्यसंग्रह ईरितः ।
 विद्या दिवा प्रकाशत्वादविद्या रात्रिरुच्यते ॥ ८३ ॥
 विद्याभ्यासे प्रमादो यः स दिवास्वाप उच्यते ।
 आध्यात्मिकी कथां मुक्त्वा भिक्षावार्तां विना तथा ॥ ८४ ॥
 अनुग्रहं परिप्रश्नं वृथाजल्पोऽन्य उच्यते ।
 एकाग्रं मदमात्सर्यं गन्धपुष्पविभूषणम् ॥ ८५ ॥
 ताम्बूलाभ्यञ्जने क्रीडा भोगाकाङ्क्षा रसायनम् ।
 कत्थनं कुत्सनं स्वस्ति ज्योतिश्च क्रयविक्रयम् ॥ ८६ ॥
 क्रियाकर्मविवादश्च गुरुवाक्यविलङ्घनम् ।
 संधिश्च विग्रहो यानं मञ्चकं शुक्लवस्त्रकम् ॥ ८७ ॥
 शुक्लोत्सर्गो दिवास्वापो भिक्षाधारस्तु तैजसम् ।
 विषं चैवायुधं बीजं हिंसां तैक्ष्ण्यं च मैथुनम् ॥ ८८ ॥
 त्यक्तं संन्यासयोगेन गृहधर्मादिकं व्रतम् ।
 गोत्रादिचरणं सर्वं पितृमातृकुलं धनम् ।
 प्रतिषिद्धानि चैतानि सेवमानो व्रजेदधः ॥ ८९ ॥
 सुजीर्णोऽपि सुजीर्णासु विद्वांस्त्रीषु न विश्वसेत् ।
 सुजीर्णास्वपि कन्थासु सज्जते जीर्णमम्बरम् ॥ ९० ॥
 स्थावरं जङ्गमं बीजं तैजसं विषमायुधम् ।

षडेतानि न गृह्णीयाद्यतिर्मूत्रपुरीषवत् ॥ ९१ ॥
 नैवाददीत पाथेयं यतिः किञ्चिदनापदि ।
 पक्वमापत्सु गृह्णीयाद्यावदन्नं न लभ्यते ॥ ९२ ॥
 नीरुजश्च युवा चैव भिक्षुर्नावसथे वसेत् ।
 परार्थं न प्रतिग्राह्यं न दद्याच्च कथंचन ॥ ९३ ॥
 दैन्यभावात्तु भूतानां सौभगाय यतिश्चरेत् ।
 पक्वं वा यदि वाऽपक्वं याचमानो व्रजेदधः ॥ ९४ ॥
 अन्नपानपरो भिक्षुर्वस्त्रादीनां प्रतिग्रही ।
 आविकं वानाविकं वा तथा पट्टपटानपि ॥ ९५ ॥
 प्रतिगृह्य यतिश्चैतान्पतत्येव न संशयः ।
 अद्वैतं नावमाश्रित्य जीवन्मुक्तत्वमाप्नुयात् ॥ ९६ ॥
 वाग्दण्डे मौनमातिष्ठेत्कायदण्डे त्वभोजनम् ।
 मानसे तु कृते दण्डे प्राणायामो विधीयते ॥ ९७ ॥
 कर्मणा बध्यते जन्तुर्विद्यया च विमुच्यते ।
 तस्मात्कर्म न कुर्वन्ति यतयः पारदर्शिनः ॥ ९८ ॥
 रथ्यायां बहुवस्त्राणि भिक्षा सर्वत्र लभ्यते ।
 भूमिः शय्यास्ति विस्तीर्णा यतयः केन दुःखितः ॥ ९९ ॥
 प्रपञ्चमखिलं यस्तु ज्ञानाग्नौ जुहुयाद्यतिः ।
 आत्मन्यग्नीन्समारोप्य सोऽग्निहोत्री महायतिः ॥ १०० ॥
 प्रवृत्तिर्द्विविधा प्रोक्ता मार्जारी चैव वानरी ।
 ज्ञानाभ्यासवतामोतुर्वानरीभाक्त्वमेव च ॥ १०१ ॥
 नापृष्टः कस्यचिद्ब्रूयान्न चान्यायेन पृच्छतः ।
 जानन्नपि हि मेधावी जडवल्लोकमाचरेत् ॥ १०२ ॥
 सर्वेषामेव पापानां सङ्घाते समुपस्थिते ।
 तारं द्वादशसाहस्रमभ्यसेच्छेदनं हि तत् ॥ १०३ ॥
 यस्तु द्वादशसाहस्रं प्रणवं जपतेऽन्वहम् ।
 तस्य द्वादशभिर्मासैः परं ब्रह्म प्रकाशते ॥ १०४ ॥
 इत्युपनिषत् हरिः ॐ तत्सत् ॥ इति द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥
 ॐ आप्यायन्तु मामाङ्गानि वाक्प्राणश्चक्षुः
 श्रोत्रमथो बलमिन्द्रियाणि च ॥ सर्वाणि सर्वं ब्रह्मोपनिषदं
 माहं ब्रह्म निराकुर्यां मा मा ब्रह्म निराकरोदनिराकरण-
 मस्त्वनिराकरणं मेस्तु तदात्मनि निरते य उपनिषत्सु धर्मास्ते
 मयि सन्तु ते मयि सन्तु । ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥
 इति संन्यासोपनिषत्समाप्ता ॥

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com
Last updated September 3, 2001